

# Nikos Kazantzakis (1883-1957)

## La mare

Traducció: Pau Sabaté

Ma mare era una santa. Com va poder sentir durant cinquanta anys al seu costat, sense que se li trenqués el cor, el respir i l'alè del lleó? Tenia la paciència, l'aguant i la tendresa de la terra. Tots els meus avantpassats per part de mare eren pagesos. Encorbats damunt de la terra, enganxats a la terra, tenien els peus, les mans i el cap plens de terra. Estimaven la terra i li confiaven totes les seves esperances. S'havien convertit, de feia generacions, en una sola cosa: quan hi havia sequera, ells també estaven assedegats, i quan esclataven les primeres pluges, els cruixien els ossos i se'ls inflaven com canyes. I quan llauraven i li solcaven la panxa amb la rella, revivien, al pit i a les cuixes, la primera nit que havien dormit amb la seva dona.

Dos cops l'any, per Pasqua i per Nadal, el meu avi venia del poble llunyà i s'arribava al Castell a veure els néts i la filla. Sempre calculava i venia a trucar a la porta just quan sabia que el fera del seu gendre no era a casa. Un vell enèrgic, amb els cabells blancs sense tallar, amb els ulls blaus i riallers, amb unes manasses feixugues plenes de durícies: em feia una carícia i se m'encetava la pell. Portava els bombatxos lila fosc dels diumenges, botes negres i un mocador blanc amb llunes blaves al cap. I ens duia, embolicat amb fulles de llimoner, sempre el mateix regal: un garrí cuit al forn. Reia, el desembolicava i la casa s'omplia d'olor. I des de llavors fins a tal punt s'han barrejat, s'han convertit en una sola cosa el meu avi i el garrí cuit i les fulles de llimoner, que no puc sentir l'olor de carn de porc o entrar en un hort de llimoners sense que em vingui al cap, rialler, ben viu, amb el garrí a les mans, el meu avi. I me n'alegro, perquè mentre jo visqui ell viurà dintre meu, ningú més al món ja no el recorda, i ens morirem plegats. Aquest meu avi va ser el primer que va fer que no em volgués morir perquè no es morissin els meus morts. Des de llavors, molta gent que estimo i que s'ha mort ha baixat, no pas sota terra, sinó dins del meu record, i sé que mentre jo visqui ells viuran.

Quan el recordo, el cor se'm reconforta perquè sent que pot vèncer la mort. No he trobat mai cap altra persona que li brillés la cara amb una resplendor tan calmada i bondadosa, com la claror de la llàntia. El primer cop que el vaig veure entrar a casa, vaig fer un crit: amb els bombatxos amples, amb la faixa vermella, cara-rodó i rialler, em semblava un jaio d'aigua, un esperit de la terra que tot just hagués sortit dels horts i fes olor d'herba molla.

Es treia del pit una tabaquera de cuir, es cargolava un cigarret, prenia el foguer i l'esca, l'encenia i fumava, mirant-se feliç la filla, els néts, la casa. De tant en tant obria la boca, parlava de l'euga que li havia parit, de les pluges i les pedregades, dels conills que criaven massa i li feien destrosses a l'hort. I jo, assegut als seus genolls, li passava el braç pel coll,

l'escoltava i un món desconegut se m'obria dins del cap, camps i pluges i conills, em tornava jo conill, entrava d'amagat a l'hort de l'avi i me li menjava les cols.

Ma mare demanava per un o altre del poble, com li va, encara és viu? I l'avi responia de vegades és viu i ben viu, i té fills i tot, i de vegades és mort, tururut, nosaltres a viure. Parlava de la mort com parlava del part, amb calma, amb la mateixa veu, tal com parlava de les cols i dels conills. Deia: «És mort, aquest, filla meva, el vam enterrar. Li vam posar una taronja a la mà perquè la dugués a la Mort, li vam donar encàrrecs pels nostres que són sota terra. Tot va anar com toca, amb ordre, gràcies a Déu.» I fumava, treia fum pel nas i somreia.

La seva dona feia anys que era morta, i cada cop que l'avi venia a casa, li tornava el record d'ella i se li enterbolien els ulls. Se l'estimava més que als seus camps i tot, més que a la seva euga, i la respectava. Era pobre quan es va casar, però tenia paciència: «No és re, la pobresa,» deia «n'hi ha prou de tindre una bona dona.» Era costum d'antic, llavors, als pobles de Creta, que, quan l'home tornava al vespre del tros, la dona li tingués a punt aigua tèbia, s'ajupís i li rentés els peus. Un vespre el meu avi va tornar fet pols de la feina, va seure al pati de casa, i va venir la seva dona amb un ribell d'aigua tèbia, es va agenollar davant seu i va allargar les mans per rentar-li els peus plens de pols. El meu avi se la va mirar amb compassió, va veure les mans d'ella, que se les hi havien menjat les feines de casa que feia cada dia, va veure els seus cabells, que començaven a tornar-se blancs, s'ha fet vella, la pobra, va pensar, els cabells se li han tornat blancs a les meves mans, i en va tenir llàstima. Va aixecar la cama, va donar una puntada de peu al ribell i el va tombar. «D'avui en endavant, dona,» va dir «no em rentaràs més els peus; que no ets pas esclava meva, que m'ets dona i senyora.»

—Que Déu l'hagi perdonada —el vaig sentir que deia un dia—. No em va donar mai cap disgust. Només una vegada...

Va callar, va fer un sospir i, al cap de poc:

—Cada vespre sortia al pedrís i m'esperava que tornés del tros. Corria, em prenia les eines de l'espatlla per treure'm el pes del damunt i entràvem plegats a casa... Però un vespre se'n va descuidar, no va córrer a trobar-me, i el cor se'm va fer a miques...

Es va senyar:

—Déu és gran —va murmurar—, confio que la perdonarà.

Van tornar a brillar-li els ulls, va mirar ma mare i va somriure.

—I no et fa llàstima, avi —li vaig dir un altre dia—, no et fa llàstima matar els garrinets perquè ens els mengem?

—Em fan llàstima, fill meu, valga'm Déu si em fan llàstima, però que en són, de bons, els malparits... — em va respondre, esclafint la rialla.

Cada cop que em recordo d'aquest vell galtavermell, es multiplica la meva confiança en la terra i en l'esforç de l'home damunt de la terra. Era un dels pilars que aguantaven la terra amb les espatlles perquè no caigués.

Només mon pare no el volia. No li agradava que entrés a casa i parlés amb el seu fill, com si li fes por que m'embrutés la sang. I per Nadal i per Pasqua, a taula, no allargava les mans per agafar el garrí cuit, i l'olor li feia venir basques. S'aixecava de pressa de taula i fumava per escampar la fortor. No deia res. Un cop només, quan l'avi se'n va haver anat, va arrufar les celles:

—Pfff, ulls blaus! — va murmurar amb menyspreu.

Després ho vaig saber: no hi havia res al món que fes més fàstic a mon pare que els ulls blaus: «El diable» deia «té els ulls blaus i el pèl roig.»

Quan mon pare no era a casa, quina serenor, com passaven, de ràpides i felices, les hores, a l'hortet del pati de casa! La parra damunt del pou, al racó del pati una gran acàcia que ho omplia tot d'olor, els testos d'alfàbrega tot al voltant i els clavells moros, i el gessamí, i la mare seia davant de la finestra i teixia mitjons, rentava la verdura, pentinava la meva germana petita o li ensenyava a caminar... I jo, arraulit dalt d'un tamboret, la mirava, sentia els caminants que passaven al defora de la porta tancada, alenava l'olor del gessamí i la terra molla i el món m'entrava dins del cos, els ossos del cap em cruixien, se m'obrien perquè hi cabés.

Les hores que passava amb ma mare eren plenes de misteri. Sèiem l'un davant de l'altra, ella en una cadira al costat de la finestra i jo al meu tamboret, i sentia, enmig del silenci, com el pit se m'omplia i se'm saciava, com si l'aire entre nosaltres fos llet i jo en mamés.

Damunt nostre hi havia l'acàcia i, quan estava florida, tot el pati s'omplia d'olor. Estimava molt les seves flors grogues i oloroses, ma mare ens en posava a les arque i a la roba blanca, als llençols, tota la meva infantesa feia olor d'acàcia.

Parlàvem, un munt de converses calmoses, de vegades ma mare m'explicava coses de son pare, del poble on havia nascut, i de vegades jo li narrava les vides de sants que havia llegit, i en brodava les vivències amb la imaginació. No en tenia prou amb els seus martiris, n'hi afegia de collita pròpia, fins que ma mare es posava a plorar, em feia llàstima, me li asseia als genolls, li acariciava els cabells i la consolava:

—Han entrat al Paradís, mare, no estiguis trista, passegen sota els arbres en flor, xerren amb els àngels i s'han oblidat dels seus turments. I cada diumenge es posen robes d'or i casquets vermells amb borles i van a fer una visita a Déu.

I la mare s'eixugava les llàgrimes i em mirava com si em digués: «De debò?» i somreia.

I el canari, dins de la gàbia, ens sentia, estirava el coll i cantava embriagat i content, com si hagués baixat del Paradís, com si hagués deixat un moment els sants i hagués vingut a la terra a reconfortar la gent.

Ma mare, l'acàcia, el canari, s'han barrejat de manera indestriable dintre meu. No puc ensumar una acàcia o sentir un canari sense que ma mare pugi de la tomba –de les meves entranyes– i es barregi amb aquesta olor i amb el refilet del canari.

No havia vist mai riure ma mare. Només somreia, i els seus ulls negres i enfonsats miraven la gent plens de paciència i bondat. Anava i venia com un esperit bondadós per dins de casa, i ho resolia tot sense esforç i sense soroll, com si les seves mans tinguessin una força màgica benèvola que governava amb bondat les necessitats de cada dia. Pot ser que sigui la dona d'aigua, pensava tot mirant-me-la en silenci, la dona d'aigua que diuen les rondalles, i al meu cap de nen la imaginació es posava a treballar: una nit mon pare, en passar pel riu, la va veure que ballava a la llum de la lluna, se li va abraonar, li va prendre el mocador de cap i se la va endur a casa i en va fer la seva dona. I tot el dia, des de llavors, va i ve la mare dins de casa i cerca el mocador per posar-se'l als cabells, tornar-se dona d'aigua un altre cop i anar-se'n. La veia que anava i venia, obria armaris i arques, destapava les gerres, s'ajupia sota el llit, i tremolava de por que no trobés el seu mocador màgic i es fes fonedissa. Aquesta por em va durar anys i va ferir profundament la meva ànima nounada. I encara avui aguanta dintre meu, més inconfessada, aquesta por: observo cada ésser estimat, cada idea estimada, amb neguit, perquè sé que busca el mocador de cap per anar-se'n.

Només una vegada recordo que li brillessin els ulls d'una manera estranya, que rigués i estigués contenta, com devia ser quan era fadrina o promesa. El primer de maig havíem anat a un poble, Fódele, ple d'aigua i de camps de tarongers, perquè mon pare feia de padrí en un bateig. Quan, de sobte, va caure un aiguat, el cel es va fer aigua i es va buidar sobre la terra, i ella clacava, s'obria i rebia les aigües mascles al fons del seu si. Els prohoms del poble, amb les dones i les filles, s'havien aplegat a la sala del pare de la criatura, la pluja i l'esclat dels llampecs entraven per les escletxes de la porta i les finestres, l'aire feia olor de taronja i de terra. I entraven i sortien els vins, els aiguardents i els plats, es va començar a fer fosc, van encendre les llànties, els homes es van animar, les dones que abans miraven a terra van aixecar els ulls i van començar a clacar com perdius; i fora de la casa Déu encara bramava, els trons es multiplicaven, els carrerons estrets del poble s'havien tornat rius, les pedres rodolaven i esclafien la rialla, Déu s'havia fet aiguat i abraçava, regava i feia fructificar la terra.

I el pare es va girar cap a ma mare, per primera vegada el vaig veure que la mirava amb tendresa, i per primer cop la veu se l'havia endolcit:

—Margí —va dir-li—, canta.

Li donava permís, davant de tants homes, per cantar; jo em vaig aixecar, revoltat. No sé per què, estava enfadat. Vaig fer el gest de córrer cap a la meva mare, com si volgués protegir-la, però el pare em va tocar l'espatlla amb el dit i em va fer seure. I la mare em semblava una altra, li brillava la cara, com si l'abracessin totes les pluges i els llampecs, va estirar el coll, i recordo que els cabells negres i llargs se li van desfer de sobte, li van cobrir l'esquena i li van baixar fins als malucs. I va començar... quina veu, aquella, fonda, tendra, una mica rogallosa, tota passió. Va mig aclucar els ulls, girada cap al meu pare, i va cantar una *mandinada*. No l'oblidaré mai, aquella *mandinada*. Llavors no vaig entendre per què la deia, per a qui la deia. Després, en fer-me gran, ho vaig entendre. Cantava amb la veu tendra, plena de passió, i mirava el pare:

Me n'admiro, quan camines,  
que els carrers no treguin flor  
i que no et tornis una àliga  
amb les ales totes d'or!

Vaig apartar la mirada per no veure el pare, per no veure la mare, vaig anar-me'n a la finestra i vaig repenjar el front al vidre, i veia la pluja com queia i es menjava la terra.

L'aiguat va durar tot el dia, va arribar la nit, el món, a fora, es va enfosquir, cel i terra es van ajuntar, tots dos van tornar-se fang. Van encendre més llànties, tothom es va enretirar cap a la paret, van apartar els tamborets i les taules, per fer lloc, el jovent, que ballaran els vells. L'home que tocava la lira es va asseure en un tamboret força alt al bell mig de la cambra, va engrapar l'arquet com si fos una espasa, va mormolar sota el bigoti una *mandinada* i es va posar a tocar. Les cames formiguejaven, els cossos batien d'ales, homes i dones van mirar-se i van posar-se drets d'un bot. Al davant de tot anava una dona esblanqueïda i prima que rondava la quarantena, amb els llavis taronges, perquè se'ls havia fregat amb fulles de noguera, i els cabells negres relluïen, untats com estaven d'oli de llorer. Em vaig girar, la vaig veure i em vaig espantar, perquè les conques tenien al voltant dos cercles de color blau fosc i a dintre, al fons, hi brillaven, no brillaven, cremaven, dos ulls fosquíssims. Un moment em va semblar que em mirava. Em vaig aferrar a la faldilla de ma mare, aquella dona em volia engrapar, em semblava, i endur-se'm...

—Home, Surmelina!—es va sentir que deia un vell de posat ferreny, amb barbes de boc, que es va plantar davant seu d'un bot, es va treure el mocador de cap negre, va oferir-ne una punta a la dona, ell va agafar l'altra i es van llançar tots dos, embogits, amb el cap ben amunt, estirats com ciris, a la dansa.

La dona portava esclops, picava al terra de fusta, els feia repicar i tota la casa es bellugava. Se li va desfer el vel blanc, van quedar a la vista les monedes d'or que li guarnien el coll, els badius del nas li bategaven, ensumaven l'aire, ruflaven al seu voltant els alens dels homes, es vinclava, feia voltes, semblava que anés a caure damunt de l'home que tenia davant però tot d'una, d'un cop de maluc, desapareixia del seu davant; i el vell ballador

renillava com un cavall, l'engrapava a l'aire, l'agafava fort, se li tornava a escapar. Jugaven, es perseguien, trons i pluges van desaparèixer, el món es va enfonsar, i només en va quedar, damunt del caos, aquella dona, la Surmelina, que ballava. I l'home de la lira ja no podia quedar-se assegut al tamboret, va posar-se dret d'un bot, l'arquet va enfollir, va deixar de manar, seguia els peus de la Surmelina i gemegava i bramava com si fos un home.

La cara del vell s'havia tornat ferotge, havia envermellit, es mirava la dona, li tremolaven els llavis i jo em deia ara se li abraonà i la farà a miques. El de la lira s'ho devia ensumar, perquè l'arquet es va aturar de cop. El ball es va tallar, i els dos balladors es van quedar amb el peu enlaire, sense moure's. La suor corria a dolls per damunt seu, els homes van córrer a agafar el vell i li van fer fregues amb aiguarent; les dones van envoltar la Surmelina perquè no la veiessin els homes. Jo també m'hi vaig ficar; com que no era un home encara, em van deixar. Li van obrir l'armilla, li van tirar aigua de roses al coll, a les aixelles i a les temples, i ella tenia els ulls clucs i somreia.

Ball i Surmelina i espant es van barrejar des de llavors a dintre meu, es van tornar una sola cosa: ball, dona i mort. Quaranta anys més tard, a Tbilisi, a la terrassa elevada de l'hotel Orient, una índia es va aixecar i va ballar. Brillaven les estrelles damunt seu, la terrassa no estava il·luminada i hi havia una desena d'homes, i no veies més que les flametes vermelles dels cigarrets. Carregada de braçalets, arracades, pedres precioses i argolles d'or als turmells, la dona ballava a poc a poc, amb un espant secret, com si ballés a la vora de l'abisme o de Déu i hi jugués, s'hi atansava, se n'allunyava, el provocava i tremolava tota ella de por de caure. A estones es quedava quieta i només els braços, com dues serps, s'entortolligaven i es desentortolligaven i s'ajuntaven amorosament a l'aire. Les flametes vermelles es van apagar, només van quedar, en tota la nit infinita, aquella dona que ballava i, damunt seu, els estels. Ells també ballaven amb ella, immòbils. Aguantàvem tots l'alè. I de sobte es va apoderar de mi l'espant: allò no era una dona que ballava a la vora de l'abisme, era la nostra ànima mateixa que festejava i jugava amb la mort.

Nikos Kazantzakis, 1965 [1961]. «Γ'. Η μητέρα μου», *Αναφορά στον Γκρέκο* [«III. La mare», *Report al Greco*]. Atenes: Eleni Kazantzakis.